

Nyelvi konfliktusok

Dr. Gréczi-Zsoldos Enikő

BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
tgzseniko@mail.com; boleniko@uni-miskolc.hu

1. Szociolingvisztika, nyelv és társadalom. A szociolingvisztika a nyelvtudománynak az a szemléletmódja és módszertana, amely a nyelvet a társadalmi szerveződés megjelenítőjének, a társadalomban élő ember érintkezési eszközének, az emberi kapcsolatok kifejeződésének tartja. A szociolingvisztika egyik kutatási területe a nyelvi kontaktológia, amely a nyelvi érintkezésekkel, a nyelvi interferencia-jelenségekkel foglalkozik. A nyelvek vagy nyelvváltozatok kapcsolata az emberek, etnikumok, társadalmi rétegek, csoportok érintkezésének következménye. A nyelvi kölcsönhatásnak számos fokozata van, és a hatás minden nyelvi szintet érintheti. A nyelv társadalmi összefüggéseit érintő kérdésekről írt szociolingvisztikai témájú tanulmányaimban a hátrányos nyelvi helyzet tényezőivel foglalkoztam (Gréczi-Zsoldos: 2012, 2018). A társadalom és a nyelv koegzisztenciájából kiinduló nyelvi kontaktológia és a nyelvi hátrány jelenségköre sok esetben összefügg a társadalomban megjelenő nyelvi-nyelvhasználati konfliktusokkal.

A nyelvek és a nyelvváltozatok virtuális egyenlősége azt jelenti, hogy minden élő nyelv és nyelvváltozat alkalmas arra, hogy az azt éltető és hordozó közösség kommunikációs szükségleteit kielégítse. S valóban, a nyelveknek és a nyelvváltozatoknak nem az értékeik, hanem a helyzetükből fakadó lehetőségeik különbözőek. Az, hogy a nyelvek és a nyelvváltozatok nem egyforma tekintélyűek, több okra vezethetők vissza. Egyfelől arra, hogy egy társadalom tagjai az egyik nyelvet vagy nyelvváltozatot presztízsértékűnek ítélik meg, míg egy másikat értéktelenebbnek tüntetnek fel, a társadalom tagjai közötti etnikai, vallási, szocioökonómiai státusbeli különbségeket a társadalom egyes rétegei által beszélt nyelvekre, nyelvváltozatokra letükrözik. Amikor egy állam nyelvpolitikája asszimilatív irányultságú, akkor ott látenszen a nyelvek vagy a nyelvváltozatok között értékbeli különbséget tesznek.

A nyelvek és a nyelvváltozatok objektív értékét nyilván nehéz megállapítani. Ezzel a kérdéssel foglalkozik a nyelvek közgazdaságtana (l. pl. De Swaan: 2004). Egyrészt szubjektív tényezők, pl. a beszélőknek a nyelvi formákhoz, egyes szavakhoz és grammatikai jelenségekhez vagy nyelvváltozatokhoz, nyelvekhez való viszonyulása, azaz a nyelvi attitűdök, valamint a nyelvpolitikai viszonyok alakíthatják a nyelvi hierarchiát. A szubjektív megítélésen kívül van néhány objektív kritérium, amely alapján mérni lehet a nyelvek és -változatok közötti használati értékbeli vagy felhasználhatósági különbségeket: ilyen szempont lehet pl. a beszélők száma, a beszélt nyelv elterjedtsége, az írásbeliség megléte vagy hiánya és a nyelv vagy nyelvváltozat teljesítőképessége.

2. A nyelvek és a nyelvváltozatok hierarchiája, nyelvi konfliktusok.

Az elképzelt hierarchia egyes szintjein elhelyezkedő nyelvek és nyelvváltozatok beszélői között gyakran fordul elő konfliktus. A többségi társadalom nyelvhasználója az adott országban élő kisebbségi beszélőt degradálhatja, pl. a trianoni döntés után elszakított országrészek magyar anyanyelvű beszélői hátrányba kerültek a román, a cseh és szlovák, a német, a délszláv, az orosz, majd az ukrán közösségek állami nyelvet beszélő közösségeivel szemben. A trianoni döntés után az őshonos magyar beszélők az elszakított területek társadalmában kisebbségi beszélőként vannak jelen.

Einar Haugen használta először a nyelvökológia fogalmát, melyet az adott nyelv és a környezete közötti kölcsönös viszonyoknak és egymásra hatásuknak a kutatására alkalmas terminusként vezetett be (Haugen: 1966). A nyelvi környezettan azt vizsgálja, hogy a környezeti tényezők hogyan befolyásolják a beszélőket és a beszélőn keresztül a nyelvhasználatot. Fontos látnunk, hogy minden nyelvpolitikai intézkedés nemcsak a nyelveket és a nyelvváltozatokat érinti, hanem a társadalom tagjait, a beszélőket is (Kiss: 1995).

Egyetlen állam sem mondhat le a nyelvről mint közvetítő eszközről, mint kifejezési formáról, mint a társadalmi kapcsolatokat építő alapvető jelrendszerrel, az államhatalom sem gyakorolható nyelv nélkül. Ebből következik az, hogy a nyelvi konfliktusok sok esetben politikai kérdéssé válnak, s így a társadalmi kérdések egy része nyelvpolitikai kérdés. Megalapozott nyelvpolitikai döntéseket nyilvánvalóan csak akkor

lehetne hozni, ha az adott problémakör szociolingvisztikai (azaz a társadalmi és a nyelvi) szegmentum egyaránt kidolgozott, tudományos vizsgálati alapon nyugszik, de legalábbis nem ad hoc módon, politikai érdekektől fűtötten érvényesül.

A nyelv nem homogén alakulat. Egy társadalom preferált nyelvének is vannak változatai, sőt egy társadalomban több nyelvet beszélő egyén vagy közösség is él egymás mellett. Mivel a nyelvpolitika a nyelvekre befolyással lévő nyelvi vonatkozású politikai döntések és intézkedések együttese, ily módon a nyelvek életét és használatát meghatározó környezeti tényező. Az egy országban élő etnikumok anyanyelvének hivatalos használati jogát törvények szabályozhatják. Van olyan állam, ahol a kisebbségek nyelvének használata engedélyezett, mi több, támogatott, ilyen Magyarország is. A mai magyar társadalomban – minthogy a magyar nyelv a hivatalos nyelv – a képzeletbeli nyelvi hierarchia csúcsán a magyar nyelv áll. A preferált nyelv beszélői is – akarva-akaratlanul – előnyösebb helyzetben vannak pl. az országban idegen nyelvet beszélő kisebbségi csoportokkal szemben. Annak ellenére van ez így, hogy a magyar nyelvpolitika megtartás-orientált, támogató jellegű, ezt bizonyítja Magyarország 1993. évi LXXVII. törvénye a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. A törvénynek azon cikkelye, amely a nyelvhasználatról rendelkezik, kimondja, hogy: „Magyarországon anyanyelvét bárki mindenkor és mindenhol szabadon használhatja.” A Magyarország területén élő kisebbségek nyelvhasználati feltételeit, a közigazgatási, a polgári és a büntetőeljárásokban az anyanyelv használatát a vonatkozó eljárásjogi törvények biztosítják. A kisebbséghez tartozó egyének anyanyelvének használatát nem tiltja az állam. Működhetnek helyi kisebbségi önkormányzatok, s az itt megfogalmazott rendeletek, hirdetmények, nyomtatványok, táblák, feliratok stb. készülhetnek a kisebbség anyanyelvén. Ez a típusú nyelvpolitikai gondolkodás a nyelvi pluralizmus példája.

Vannak azonban olyan államok, amelyek asszimiláció-orientáltak. Ennek oka lehet a területi-hatalmi átrendeződés, egy-egy állam nyelvpolitikája, mely hozzájárul a kisebbségi nyelvet beszélő közösség asszimilálódásához. Amikor egy állam asszimilációra törekszik, akkor a területén élő kisebbsége(ke)t kulturálisan és nyelvileg is beolvasztani igyekszik. Gyakorlati hasznosság nélkül hosszú távon egyetlen nyelv

sem maradhat fenn. Sok esetben az asszimilációs törekvések nyelvi hátrányt, nyelvi megbélyegzést, ún. lingvicizmust hoznak magukkal.

3. Konfliktusok a társadalomban a nyelvek, nyelvváltozatok között. A társadalmi konfliktusok és a társadalmi innovációk kutatásának új eredményeit bemutató tanulmánykötet írásaiból kitűnik (Szabó–Tóth–Rada, 2019), hogy a konfliktusok gyökere nagyon sokféle lehet: szociális, etnikai, vallási, a társadalom intézményeiben jelentkező konfliktus. Klein Sándor Moore tipizálását követi a konfliktusokról szóló könyvében (Klein: 2012, 514–515). Lehetnek *kapcsolati konfliktusok*, amelyekben belül – nyelvészeti szemszögből – vizsgálhatjuk pl. a kommunikációs zavarokat, a hazugságokat, a közléssorompókat, a különböző kommunikációs korlátokat, az üzenet forrásának vagy fogadójának korlátozottságát stb. Az *értékkonfliktusok* azon alapulnak, hogy a gondolatokat és az emberi viselkedést eltérő kritériumok alapján ítélik meg a szereplők, az elérendő célokhoz eltérő értékek kapcsolódhatnak, és különbözhet a szereplők életfelfogása, vallása, etnikai hovatartozása stb. A *strukturális konfliktusok* alapja lehet pl. a források egyenlőtlen elosztása, de az egyenlőtlen kontrollálási lehetőségek és az egyenlőtlen hatalmi viszonyok is vezethetnek konfliktusokhoz. Léteznek *információs eredetű konfliktusok*, amelyeknek a kiindulópontjai az információhiány vagy a téves információk, az információ eltérő értelmezése és az értékelés eltérő volta, azaz a vélemények eltérése abban, hogy mi a fontos és mi a marginális információ. Minden konfliktusnak van valamilyen kiindulópontja, megelőző helyzete, előzménye, amely lehet pl. információhiány, nem megfelelő kommunikáció, eltérő érdekek, értékek, hiedelmek stb. (Bakacsi: 2004, 254–256). A konfliktusok típusainak sorában meg kell említeni az *érdekkonfliktusokat*, amelyeknek az okai leggyakrabban az egymással ténylegesen szemben álló vagy a szereplők felfogása szerint ellentétben álló érdekek. *Tényleges konfliktus* akkor alakul ki, ha az egyik érintett félben tudatosul, hogy a számára fontos dologhoz a másik fél negatívan viszonyul. Ezt *észlelt konfliktusnak* is nevezik.

Sokféle eredője és típusa lehet a nyelvi konfliktusoknak. A nyelv és a társadalom, a lingvális és a szociális tényezők összefüggésében érdemes vizsgálnunk a nyelvi konfliktusokat. Gyukits György a miskolci

nyomornegyedekben felbomló házasságok áttekintésekor hivatkozik arra a gazdasági-társadalmi körülményre, amely Miskolcot a rendszerváltást követően jellemezte (Gyukits: 2016, 323). Az alacsony iskolai végzettség, a szegénység, a munkanélküliség mind-mind tényezői egyrészt a párkapcsolati, másrészt a társadalmi konfliktusoknak, de a nyelvi konfliktusok kialakulásának is. A kvalitatív szociológiai felmérés során készített félig strukturált és fókuszcsoporthoz tartozó interjúkból kiderül, hogy az adatfelvételezés folyamán számos nehézségbe ütközött a kutató, ugyanis az interjúalanyok kommunikatív készsége elsősorban alacsony iskolai végzettségük miatt sok esetben rendkívül szegényes volt (Gyukits: 2016). Kiderült, hogy a kommunikációs probléma fogalomértelmezési zavarból adódott. Itt is egyfajta nyelvi konfliktus keletkezett: a kérdező és az interjúalany eltérő nyelvi-kommunikációs kompetenciája volt ennek a gyökere. Ugyanígy a budapesti szegénynegyedekben élő romák körében végzett vizsgálatainak hangfelvételei is bizonyítják (Gyukits: 2003), hogy a kutatás alanyai a nyelvi és a kommunikációs kompetencia hiányossága miatt a bernsteini értelemben vett korlátozott kódra jellemző nyelvhasználati sajátosságokkal jellemezhetők.

3. A lingvicizmus. A nyelvi konfliktustípusok közül az egyik leggyakoribb eset a lingvicizmus, vagyis az a helyzet, amikor valaki egy beszélőt csak azért, mert egy bizonyos nyelvet, -változatot használ, megbélyegez. Bakacsi Gyula terminológiája szerint *átélt konfliktus*nak nevezzük azt, amikor az egyik fél iránt negatív érzéssel, attitűddel van a közlésben részt vevő másik személy (Bakacsi: 2004). Ilyen a lingvicizmus is, amely a nyelvi diszkrimináció egy fajtája, olyan ideológiák és struktúrák elnevezése, amelyek a nyelvi alapon elkülönülő közösségek közötti egyenlőtlen hatalommegosztást segítik elő, illetve reprodukálják, tehát nyelvi alapon meghatározott embercsoportok közötti diszkrimináció.

A lingvicizmus szakkifejezést általában a különböző nyelveket beszélő embercsoportok közötti társadalmi diszkriminációra használják, de nyilvánvaló, hogy egyetlen nyelv különböző változatait beszélő csoportok között is előfordul diszkrimináció. Tehát nemcsak az tekinthető lingvicizmusnak, ha például Magyarországon a magyar

anyanyelvű kisiskolások magyar tannyelvű oktatásban részesülnek, de a cigány vagy beás anyanyelvűek el sem kezdhetik iskolai karrierjüket anyanyelvükön, hanem az is, ha egy nem professzionális beszélő suksükölő beszéde miatt nem kap meg egy állást.

Kroch szerint a domináns társadalmi csoportok különböző szimbolikus eszközökkel különböztetik meg magukat más csoportoktól, s ezeket a szimbólumokat gyakran saját morális és intellektuális felsőbbrendűségük jegyeiként állítják be (Kroch: 1978, 18). Hasonlóan vélekedik Pléh Csaba is: „Ha két lehetséges megoldás van, a norma képviselői az egyiket igyekeznek kiválasztani, mint a helyes formát, mégpedig (...) azt, amelyik a 'természetes tendencia' leküzdését igényli.” (Pléh: 2003, 260). A nyelvi hierarchizálás, vagyis a lingvicizmus különösen érvényesül akkor, ha a preskriptív norma követi vagy erősíti a társadalmi elit nyelvhasználatát, és ha a nemstandard beszélőknek a standard változatokat nehéz vagy (szinte) lehetetlen megtanulni az iskolában vagy később. Egy lingvicista társadalomban ezek a szabályok a fenntartható lingvicizmust szolgálják (Kontra: 2007).

A pedagógia sokszor nem szolgálja a lingvicizmus leküzdését: a mai iskolákban gyakori módszer, az ún. felcserélő nyelvpedagógia helyett a hozzáadó pedagógia lenne kívánatos. Amikor a standard nyelvváltozatot az anyanyelvváltozat kárára tanítják, felcserélő tanítás zajlik. Ha azonban a standardot hozzáadják az anyanyelvváltozathoz, vagyis amikor úgy tanítják a standardot, hogy nem károsul a diák anyanyelvváltozata, akkor hozzáadó tanítás zajlik. Ez csökkenti a nyelvi bizonytalanságot, növeli a nyelvi biztonságot, s ami a legfontosabb: hozzájárul a lingvicizmus csökkentéséhez.

A hátrányos nyelvi helyzet szociolingvisztikai tényezőiről értekezvén korábban leírtam már, hogy a nyelvi hátrány jelensége több diszciplína kutatóit foglalkoztató, különböző társadalomtudományi módszerekkel vizsgálható, több szemléletmódot egyesítő értelmezéssel leírható fogalom (Gréczi-Zsoldos: 2018, 5). Ott is hangsúlyoztam, hogy az előnyös és a hátrányos nyelvi helyzet a szociális körülményeknek, a mindenkor történelmi-társadalmi kontextusból eredő sajátos elrendeződésnek, a társadalmi hierarchiának, gyakran az etnikai identitás szerkezetének, a többségi és a kisebbségi csoporthoz tartozásnak a függvénye. A hátrányos helyzet ebből adódóan

társadalmi probléma. Kialakulásában több tényező is közrejátszhat: a szociális helyzet, az etnikai hovatartozás, a nyelvi és a kulturális közeg, a szocioökonómiai státus, az életmódbeli és az egészségi állapot. E tényezők között koegzisztenciát tapasztalunk, a jelenségek sokszor együttesen fennállnak. Idézett tanulmányomban bemutatom azokat az elméleteket, hipotéziseket és vizsgálatokat, amelyek a nyelvi hátrány, a korlátozott és a kidolgozott kód kommunikatív, grammatikai és szókincsbeli különbségeit tárja fel, s ezekkel összefüggésben a vizsgált szövegtörzset elemzését is bemutatom, amely alátámasztja, hogy a szegénynegyedekben élő, alacsony iskolai végzettségű beszélők nyelvi kompetenciája gyenge, nyelvhasználatukat a bernsteini korlátozott kóddal jellemezhetjük. A korábbi nemzetközi és hazai, illetve saját vizsgálataim is bizonyították, hogy a szociális helyzet és a nyelvhasználat között összefüggés van: a hátrányos szociális helyzetben élők nyelvi hátrányos helyzete és az ebből fakadó kommunikációs problémák szembetűnőek. Ezért is voltak kutatásomban jelen fontos támpontként az oktatásszociológiai elméletek és gyakorlatok.

4. Pedagógiai megoldások.

4. 1. A kritikai pedagógia és a barbianai iskola.

Az oktatásszociológiai vizsgálatok egy része (I. Bernstein-hipotézis, Lawton vizsgálatai, Pap Mária és Pléh Csaba budapesti felmérése) a pedagógiai, iskolai konfliktusokat is érinti. (Ezek bővebb leírását I. Gréczi-Zsoldos: 2018). A kritikai pedagógia, a Lorenzo Milani nevéhez és a barbianai iskolához kapcsolódó nevelési irányzat a társadalmi igazságosság elvére alapozott pedagógiai megközelítés ((Borg-Cardona-Caruana: 2015), amely a közösségi tanulást összekapcsolja a társadalmi tevékenységgel. Az irányzat képviselője, Milani a társadalmi igazságosságra nevelésben alkalmazott módszerében számos olyan témának tulajdonít fontosságot, amelynek más pedagógiai irányzatok nem, pl. a társadalmi osztályok kérdésének és a faji kérdésnek. A tanulás és a cselekvés közösségi dimenzióját hangsúlyozza, és igyekszik egyesíteni az elméleti és a gyakorlati tudást. A demokratikus szemlélet iskolai érvényesítésének érdekében elítéli a számonkérést, a rangsorolásokat, az értékeléseket és az uniformizálást. A kritikai pedagógia kiemeli az iskolai kudarcnak a

társadalmi hovatartozásából fakadó háttérét. Korábbi francia oktatásszociológiai elméletekre (pl. Bourdieu gondolataira) alapozva hangsúlyozzák, hogy az iskola a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelésében játszik szerepet, az iskolát egy emberibb, a társadalmi igazságosságot jobban szem előtt tartó, következetességre, szeretetre, kollektív munkára, eleven fantáziára épülő nevelésnek kellene jellemeznie, mely nem ítél egyes gyerekeket eleve kudarcra. Az uralkodó iskolai nevelési gyakorlat individuális, teljesítménycentrikus, kiválogatáson alapul, amely fenntartja az egyenlőtlen hatalmi viszonyokat. Az egyenlőtlenség tanárok és tanulók, illetve tanulók és tanulók között is fennáll, s ez konfliktusokat eredményez.

Az elmélet kidolgozói szerint a nyelv központi szerepet játszik ebben a felszabadító pedagógiában. (Csakúgy, mint az angol helyzetet bemutató bernsteni és lawtoni, valamint a budapesti vizsgálatokban, l. bővebben: Gréczi-Zsoldos: 2018). Bernstein, Lawton és Milani is felismerte, hogy a társadalmi osztályhelyzetből társadalmi-kulturális-gazdasági előny vagy hátrány származhat, éppen ezért a kritikai pedagógia képviselői is megfogalmazták az iskola szocializációs eljárásával szembeni ellenérzésüket. A nyelv – Milani metaforája szerint – a „bűvös kulcs”, amely minden ajtót kinyit, a hatalom ajtaját is. Magyarázható ez a szókép úgy, hogy: a nyelv hatalom, másrészt: az emberi megismerés kulcsa. A felnövő és a felnőtt ember nem ismerheti meg anélkül a világot, ha nem érti a „szót”. A „hatalom” nyelvének magas fokú ismerete hozzátartozik az egyenlőségért, az igazságosságért folytatott küzdelemhez. A barbianai tantervi kísérletben az érzelmi nevelés központi helyet foglal el. A tanterv kidolgozói a meleg, őszinte, szeretetteljes érzelmi közeget részesítik előnyben a tanár-diák kapcsolatban. Az egyik legfontosabb eleme ennek a tantervnek a nyelvtudás pallérozása, a kommunikációs készségek fejlesztése. Fontos tevékenység a fogalmazás. Véleményük szerint csak a nyelv tehet egyenlővé. Egyenlő ugyanis szerintük az, aki ki tudja magát fejezni, és megérti mások beszédét. Ez az összefüggés felimerhető a beszéd és a munkaerőpiac („hatalom”) között. Már Bernstein is és a vizsgálatát Magyarországon elvégző Pap Mária és Pléh Csaba is kimutatta, hogy különböző háttérrel rendelkező gyerekek különbözőképpen élik meg az iskolakezdést, s ennek oka az

iskola és a tanárok által használt nyelv különbözősége. A barbianai tanterv kidolgozói szerint természetes átmenetre lenne szükség az otthon és az iskola nyelve között. A kutatások bizonyították, hogy a családban használt nyelvváltozat és az oktatás nyelve közötti eltérés jelenti a beilleszkedés akadályát, így az iskolai szocializációs közegbe integrálódni kívánó gyermek esetében az iskolakezdésnél rögtön konfliktus alakul ki. Ha ez megtörténik, az szükségszerűen társadalmi hátrányhoz vezet; a nyelvi-kommunikációs képességek hiányából negatív következmények fakadnak, melyek hatással lesznek az egyén egész életére. Milani is leírja – hasonlóan Bernsteinhez, Lawtonhoz és a magyar kutatókhoz –, hogy a jobb családi háttérrel, jó anyagi körülményekkel, a társadalom elvárásainak megfelelő kulturális környezettel rendelkező családok gyermekei, akik gyakrabban hallják a presztízsnyelvi változatot, előnyösebb helyzetben vannak az iskolában.

4. 2. A transzlingválás módszere a vernakuláris nyelv iskolai használatára. 2019 decemberében indult a Translanguaging for Equal Opportunities: Speaking Romani at School (Transzlingválás az egyenlő esélyekért: romani beszéd az iskolában) című projekt. A transzlingválás új pedagógiai módszerként jelenik meg a projektet koordináló intézménynek, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatóinak elképzelésében. A Transzlingválás osztálytermi kommunikáció és hatékony tanulásszervezés Tiszavasváriban elnevezésű projekt a KRE BTK Nyelvtudományi Tanszékéhez és a Tiszavasvári Magiszter Általános Iskolához kapcsolódik. A transzlingválás jelentése: 'nyelvekhez nem kötött, nyelveken átívelő kommunikáció'. A lingválás azt hivatott kifejezni, hogy a kommunikáció cselekvés; alapegysége nem az egyes, a néven nevezett nyelv (angol, magyar, romani stb.), hanem az ezeken átívelő beszélés. A transzlingválás a pedagógiában egyfajta perspektívaváltás: a beszélés alapegységének nem a nyelvet tekintik, hanem a beszélő repertoárját, s amikor több nyelv forrásaiból merítve teszi ezt, akkor transzlingvál.

A projekt célja, hogy megismerjék az otthon jórészt romanit használó gyerekek beszédmódjait és ezekhez alkalmazkodó nyelvpedagógiai stratégiát alakítsanak ki. A KRE kutatócsoportja több színterű etnolingvisztikai kutatást folytat egy tiszavasvári, a helyi

diskurzusokban oláh cigányként emlegetett közösségben. Tevékenységük célja, hogy megismerjék a közösség nyelvi gyakorlatait. Az iskola vezetésével, pedagógusaival 2017 őszén létrehozták a Tiszavasvári Transzlingváló Műhelyt. A transzlingváló beszélésről szóló elképzelések különböző változatok meghatározása és a köztük való kódváltások nyomán követése helyett holisztikus módon a nyelvi repertoárt állítják középpontba. Azt írják le, hogy a beszélők közösségi kapcsolataikban hogyan használják a rendelkezésükre álló nyelvi erőforrásokat. Ebben a projektben a transzlingválás és az iskolai beszélés kapcsolatáról szóló kutatásokhoz kapcsolódva helyet keresnek a tanulási folyamatban a gyerekek romani nyelvi erőforrásainak. A kutatók nem követik azt a gyakorlatot, amely az iskolát a monolingvis, a sztenderd konstrukciójához kötött megszólalással köti össze. Azokat a megszólalási módokat, ahogy a tanulók a mindennapokban beszélnek, az iskolai munka részévé teszik, tekintet nélkül arra, hogy ezek egy sztenderdizált nyelvhez tartoznak-e vagy sem. Ezáltal az otthonosság és a folytonosság érzését nyújtják, ami nagyobb biztonságérzethez, rétegzettebb és változatosabb kommunikációhoz vezet. Mindezt intézményi (makro) szinten és a személyi interakciók (mikro) szintjén, több lépésben valósítják meg (Heltai: 2019).

A transzlingváló pedagógus előnyben részesíti a csoportmunkát, tevékenykedtetni a gyereket, tanári szerepét inkább organizátorként, a tanulás szervezőjeként látja és éli meg, bevonja a közös iskolai munkába a diákok tudásának egészét. A pedagógus ebben a programban tudja, hogy nem vagyunk egyformák: különböző környezetből, különböző tudásokkal jövünk, és ez különböző megszólalási módokat tesz lehetővé számunkra. Nem a maga kulturális beállítottságát látja origónak, mércének, hanem elfogadja a különbözőséget és nem minősíti a gyerekek által használt nyelvi forrásokat. (Transzlingváló kiskaté pedagógusoknak: <http://translangedu.hu/wp-content/uploads/2017/10/Transzlingv%C3%A1l%C3%B3-kisk%C3%A1t%C3%A9-pedag%C3%B3gusoknak.pdf>) Ennek a programnak a munkájához kapcsolódott egyetemi hallgatóm, aki TDK-dolgozatát és szakdolgozatát a témakör vizsgálati tematikájában írta.

4. 3. Kutatások Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Gyukits György, Karlovitz Tibor és Papp Z. Attila a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei, döntő többségükben hátrányos helyzetű nyolcadikos tanulók körében végzett felmérése a középiskola-választás szociális háttérét vizsgálta (Gyukits–Karlovitz–Papp Z.: 2015). Kutatásuk célja az volt, hogy feltárják a középiskola kiválasztásának motivációs háttérét. A kutatók kíváncsiak voltak a diákok jövőképe mellett arra is, hogy miként él meg az esetleges kudarcokat, milyen alternatívákat látnak, hogyan küzdenek meg a kialakult helyzettel. Feltártak különböző kapcsolatokat is: a család, az ismerősök, az iskola, azon belül az osztály, a pedagógusok, s az említett személyektől kiinduló motiváció. A tanulmány szerzői arra a következtetésre jutnak, hogy azoknak a fiataloknak, akik a mai Magyarországon nem tudnak középiskolai végzettségre szert tenni, azoknak tartósan munkanélküli létre vagy rendszertelen foglalkoztatásra kell berendezkedniük (Gyukits–Karlovitz–Papp Z.: 2015).

Lazarsfeldnek és munkatársainak a 90-es évek végén végzett kutatásában is megjelenik a nyelvhasználat és a szocioökonómiai státus közötti szembetűnő összefüggés: a munkahelyek megszűnése, a munkanélkülivé válás után a kulturális javak fogyasztása drasztikusan csökkent, pl. visszaesett a könyvkölcsönzés, de kapcsolatot mutatott ez az információszerzéssel, azzal, hogy a hátrányos helyzetű személy gyakran információszegény, mely éppen a nyelvi-kommunikációs kompetencia hiányában gyökerezik. A borsodi vizsgálatban részt vevő, 14. életévüket betöltött nyolcadikosok közül 15 iskolában 17 diákcsoporthal készítettek hangfelvételt a kutatók. Leírásuk szerint több helyen nehezen lehetett kommunikálni a diákokkal, a kutatók gyengének minősítették a diákok kommunikációs képességét, egy-egy interjúalany esetében csak néhány szavas mondatok az eredményei a kutatásnak, s mindezek mellett több helyütt még az érdeklődés hiánya is jellemezte a diákokat. A szerzők felteszik a kérdést: milyen legyen egy ilyen társadalmi környezetben az iskola. Vélhetően ez lesz a következő évtizedek legnagyobb kihívása az oktatáspolitikai területén (Gyukits–Karlovitz–Papp Z.: 2015, 63).

4. 4. A Miskolci Egyetem BTK Együtthaladó programja. Ugyanilyen jó módszernek tekinthető a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtudományi Tanszékén évekkal ezelőtt elindított projekt, az Együtthaladó program (<http://www.egyutthalado.uni-miskolc.hu/>). A program elsősorban a Magyarországon tartózkodó, magyarul eltérő fokon beszélni, írni-olvasni tudó 8–14 éves, külföldi (migráns) gyermekekhez jutott el. Tágabb célcsoportját a tanulókon keresztül a migráns gyermekek hozzátartozói alkotják, közvetve az ő magyar nyelvi fejlesztésüket és integrációjukat is segíti a program, de hasznos lehet minden olyan gyermeknek, aki nem anyanyelvi szinten beszél magyarul, illetve több éve eljuttatjuk segédanyagainkat a hátrányos helyzetű régiók nyelvi konfliktusokkal is gyakorta terhelt régióiba, pl. Borsod-Abaúj-Zemplén megye kistépeléseinek pedagógusaihoz. A program pedagógiai módszere a külföldön korábban alkalmazott CLIL (Content and Language Integrated Learning, 'Tartalmat és Nyelvet Integráló Tanulás'). A CLIL olyan kétfókuszú oktatási forma, melyben a tanuló számára idegen nyelven történik az ismeretanyag közvetítése és annak elsajátítása. Egymással összefonódva, együtt, egyszerre zajlik a nyelv és az ismeretanyag tanítása, tanulása, így nem kerül hátrányba a tananyag elsajátításában az a tanuló sem, akinek nem a vernakuláris nyelve az ország presztízsnyelve. Ezt az elméletet és gyakorlatot igyekeztek „honosítani” a program munkatársai, így született meg a NyIT-módszer, azaz a Nyelvvvel Integrált Tartalom vagy Nyelvvvel Integrált Tartalomtanulás, mely kifejezi azt, hogy a nyelv eszköz és egyben társ is a tudás megszerzésében (<http://www.egyutthalado.uni-miskolc.hu/a-programrol/nyit/>).

5. Összefoglalás. A nyelvi-nyelvhasználati konfliktusok sok szintéren, több kommunikációs helyzetben megjelenhetnek egy társadalomban. A szociolingvisztikai kutatások tanulsága szerint a társadalmi rétegzettség meghatározza az egymástól eltérő, gyakran a társadalmi rétegzettség mintájára hierarchizált nyelvváltozatok alá- és fölérendeltségi viszonyait. Az asszimilációra törekvő vagy a presztízsnyelvi változatot előnyben részesítő nyelvpolitika hatására megjelenik a társadalomban a nyelvi hátrány, a megtartás-orientált nyelvpolitikájú államokban azonban nagyobb esély van arra, hogy ne

alakuljon ki értékbeli különbség a társadalomban beszélt nyelvek vagy változatok között. Az oktatáspolitikai, a tanítás-tanulás folyamatának helyes módszerű szervezése, az iskolai nyelvi pluralitás a nyelvi hátrányos helyzet leküzdésének segítője lehet. A tanulmányban bemutatott gyakorlatok jó példával szolgálhatnak.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

Irodalomjegyzék

Bakacsi Gyula (2004): Szervezeti magatartás és vezetés, Budapest, Aula Kiadó.

Borg, Carmel–Cardona, Mario–Caruana, Sandro (2015): Társadalmi osztály, nyelv és hatalom. Eger. Esterházy Károly Főiskola nyomdája.

De Swaan, Abram (2004): A nyelvek társadalma. A globális nyelvrendszer. Typotex Kiadó. Budapest.

Gréczi-Zsoldos Enikő (2012). A nyelvi hátrányos helyzet – hídépítés könyvtárosokkal. In Francz Magdolna (szerk.), Korszerű könyvtár, 2012. augusztus (F 3. 8), 1–11.

Gréczi-Zsoldos Enikő (2018). A hátrányos nyelvi helyzet szociolingvisztikai tényezői. Szellem és Tudomány, 2–3, 5–15. (online elérhető:

http://atti.uni-miskolc.hu/docs/SzellemesTudomany_2018h.pdf)

Gyukits György (2003). Gyermekvállalás a nagyvárosi szegénynegyedben élő fiatalkorú roma nők körében. Szociológiai Szemle, 2, 59–83.

Gyukits György (2016). Párkapcsolatok felbomlása a miskolci nyomornegyedekben. In: Földvári, Mónika; Tomposné, Hakkel Tünde (szerk.) Riport a családokról: A Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet kutatási eredményei 2015. Budapest. L'HARMATTAN, Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet. 323–351.

Gyukits György–Karlovitcz Tibor–Papp Z. Attila (2015). A középiskola-választás szociális háttere a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei nyolcadikos tanulók körében. Szellem és Tudomány, 3–4, 40–65.

Gyukits György–Karlovitcz János Tibor (2015). Egy kutatás margójára – a kérdezők tapasztalatai és megfigyelései egy pályaorientációs kutatás során. Szellem és Tudomány, 3–4, 87–103.

Haugen, Einar (1966): Language Conflict and Language Planning. Cambridge. Harvard University Press.

Heltai János Imre–Jani Demetriou Bernadett (2019). A transzlingváló pedagógiai orientáció hatása az iskolai sikerességre. Anyanyelv-pedagógia, 12, 1.

Jahoda, Marie–Lazarsfeld, Paul F.–Zeisel, Hans (1999). Marienthal. Szociográfiai kísérlet a tartós munkanélküliség hatásairól. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó és Max Weber Alapítvány.

Kiss Jenő (1995). A nyelvpolitika. A nyelv és a politika. In Kiss Jenő, Társadalom és nyelvhasználat, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 247–253.

Klein Sándor (2012): Vezetés- és szervezetpszichológia. Budapest, Edge 2000 Kiadó.

Kroch, Anthony S. 1978. Toward a theory of social dialect variation. Language in Society, 7, 17–36.

Pléh Csaba (2003). Stigmatizáció és nyelvi tudat. In Kontra Miklós (szerk.), Nyelv és társadalom a rendszerváltáskori Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest, 256–277.

Szabó-Tóth Kinga–Rada János szerk. (2019): In Double Mirror. New results on researching social conflicts and social innovations. Szellem és Tudomány, Különszám.

A CLIL és a NyIT módszerről: <http://www.egyutthalado.uni-miskolc.hu/a-programrol/nyit/> (Utolsó letöltés: 2020. április)

Az Együtthaladó program weboldala: <http://www.egyutthalado.uni-miskolc.hu/> (Utolsó letöltés: 2020. április)

Transzlingvális osztálytermi kommunikáció és hatékony tanulászervezés Tiszavasváriban: <https://translangedu.hu/> (Utolsó letöltés: 2020. március)